A római szépségápolás

T. Bíró Mária

T. Bíró Mária (1946) ókortörténész, régész, a Károli Gáspár Református Egyetem Ókortörténeti Tanszékének vezetője. Kutatási területe a provinciális régészet és az ókori vallástörténet. 2000-ben jelent meg az Enciklopédia Kiadónál *Pannoniai csontművészet* című kötete.

A szépségápolás az egyik fonal, mely az Ókor asszonyától a mai nőig vezet – írta több, mint 60 évvel ezelőtt egy fiatal debreceni doktorandusz hallgató, aki később a 20. századi magyar irodalom kiemelkedő szépírója lett. Szabó Magda klasszika-filológus 1940-ben védte meg a Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetemen *A római szépségápolás* című diplomamunkáját. A kis füzet ma már csak kevesek által ismert kuriózuma az írónő munkásságának, de a római testápolás témájának mind a mai napig egyetlen magyar kutató által publikált összefoglalása.

A római császárkor írott forrásokban és műalkotásokban gazdag négyszáz évéből számos adat áll rendelkezésünkre a korszak asszonyainak testápolására, hajviseletére és kozmetikumaira vonatkozóan. A mai kutatónak nem is a források hiánya, hanem inkább az adatok egyoldalúsága jelent problémát. A női szépségápolás fontos forrásainak számító irodalmi alkotásokat ugyanis kivétel nélkül férfiak írták. Olyan ez, mintha egy mai, modern gépekkel felszerelt szépségszalonról mondjuk egy irodalom szakos bölcsészhallgató fiú tudósítana. Talán nem rémülettel és viszolygással vegyes szörnyülködés sütne át sorain? Az is lehet, hogy fülébe csengenének Ovidius sorai: *Jobb, ha a férfi sokat nem tud szépséged okáról, mert megijed tőled* (*A szerelem művészete* III. 29–30).

A szépségápolás a római irodalmi forrásokban

Kozmetikai receptekre való utalásokat találunk Ovidius, Martialis, Iuvenalis verseiben, a gazdag nők fényűzését gúnyolja Plautus és Seneca. A testápolókat, szappanokat, illatszereket, kenőcsöket az idősebb Plinius elemzi egy természettudós precizitásával. Mindeközben a római ifjúság olyan szószólói, mint Iuvenalis vagy Martialis, nem voltak sokkal elnézőbbek a divatos hölgyekkel szemben, mint az afrikai származású keresztény egyházatya, Tertullianus. Az említett római költőknek, illetve a keresztény egyházatyának a kifestett asszonyokkal szemben tanúsított magatartása nem is a hangnem élességében, hanem a felsorakoztatott érvek tekintetében tér el egymástól.

1. kép. Fiatal lány szobra a Iulius–Claudius dinasztia idejéből (Róma, Museo Nazionale)

A pogány római költők a természetes női szépséget, Amor meztelenségének tisztaságát féltik, amint Propertius sóhaja üzeni nekünk: *Így leszel életem ékszere, Cynthia édes, örökké, csak gyűlöld meg a csúf és oly nyomorult cicomát* (Propertius I. 2. 31–32.). Iuvenalis még szókimondóbban fogalmaz: *Megcsókolja szegény ura, és hozzáragad ajka!* (II. 6. 463.) Feltehetőleg napjainkban is számos férfi osztja ezt a véleményt, és mégis: a nők több mint kétezer éve töretlen eltökéltséggel, megingathatatlanul festik magukat! Miért? Talán erre is választ kapunk ókori szerzőinktől.

Ovidius így inti a római hölgyeket a szépítkezéssel kapcsolatban: *Csúnya, amíg készül, s szép, mire kész az egész* (*A szerelem művészete* III. 218). Vagy: *Legfeljebb a hajad fésülheted olykor előtte* (azaz a kedves előtt) (III.

235). A római arany- és ezüstkor íróinak a kozmetikumok, a hajviselet, az ékszerek sokaságával szemben tanúsított ellenszenve mögött azonban a társadalmi feszültségek is tettenérhetők.

Ehhez a legfontosabb adalék Petronius leírása az újgazdag Trimalchiónak és barátainak hitveseiről. A *Satyricon* lapjain a szerző mély megvetéssel beszél Trimalchio nejéről, Fortunatáról, kigúnyolja vastag aranykarkötőivel, lábszártekerőivel, színarany hajhálójával együtt. Hasonlóképpen nevetségessé teszi barátnőjét, Scintillát, aki vagyont érő fülbevalóival dicsekszik, miközben a felesége fecsegését hallgató férj magában fogadkozik, hogy ha lánya lesz, még jó előre tövestől le fogja vágni a gyerek mindkét fülét (*Satyricon* LXVII).

Iuvenalis nem kisebb megbotránkozással számol be az öltözőszobában lejátszódó brutális jelenetekről, ahol az elkényeztetett római dámák rendszeresen megkorbácsolják vagy éles tűkkel szurkálják a frizurájukat készítő szerencsétlen rabszolgalányokat, mert mondjuk a sütővassal begöndörített tincsek nem lettek egyforma hosszúak. E verssorokkal kapcsolatban a társadalomkutató hosszan mérlegelheti a házi rabszolgák és az ültetvényeken, bányákban dolgozók sorsa közötti különbségeket, míg az anyagi kultúra és a mindennapi élet történéseinek krónikása megállapíthatja, hogy a rómaiak ismerték a sütővasat és a frizura fürtjeinek egyforma hosszúnak kellett lenniük, amint azt a kis Pollia kedves márványszobrán látjuk. (1. kép) Iuvenalist, a költőt, mindenesetre felháborítja a társadalmi igazságtalanság, és így fakad ki: *Nincs is a nagy vagyonú asszonynál visszataszítóbb!* (II. 6. 460)

A női hiúsággal és általában a nőkkel szemben elnézőbb Ovidius inkább a szépítkezés, a sok festék egészségkárosító voltára igyekszik felhívni a nők figyelmét. A rendszeres hajfestés következménye lehet a fejbőr kisebesedése, hajhullás, vagy időleges kopaszság: *Egyszer váratlanul jöttem, s szeretőm zavarában / épp visszájára tette fejére haját / Ellenségemnek kívánok ilyen kalamajkát!* (*A szerelem művészete* III. 244–246)

A keresztény egyházatya, Tertullianus szigorú szavai is az egészséget károsító ártalmakról szólnak: *…a hajukat is rontja a festékanyag égető ereje. És ártalmas a haj megújítására és szárítására is megválasztott hőség.* (*Az asszonyi cicomáról* II. 6. 2.) Az ókori egyházatya szavait igazán megszívlelhetnék a korunk egyre nagyobb teljesítményű, egyre gyorsabban, de egyre nagyobb hővel működő hajszárítóit piacra dobó cégek – Tertullianus fogalmazza meg a következő, napjainkban háttérbe szoruló nagy igazságot is: *Minél jobban törjük magunkat, hogy rejtegessük az öregséget, annál inkább napfényre kerül.* (II. 6. 3.)

A római írók által kiemelt szempontok – a férfiak igénye és vágya a természetes női szépség iránt, a feleség vagy a kedves egészségének megőrzése a romboló vegyszerekkel szemben, a női szépség öncélú ápolásának erkölcsi alapon történő elítélése – mellett a keresztény Tertullianus természetesen más szempontokat is felvet a női szépségápolás megítéléséhez.

Az első kritikus megjegyzésből nem a keresztény, hanem az önérzetes római beszél. *Találkozom még hajukat sáfránnyal festő nőkkel* – mondja az atya. *– Szégyellik ezek a származásukat is, hogy nem Germánia vagy Gallia szülte őket. Hajukkal tagadják meg így hazájukat.* (II. 6. 1.) Persze valószínű, hogy a szőke fürtök után áhítozó hölgyek csak a magas, szőke germán nőket csodáló férjeik elvárásának akartak megfelelni.

A görög néphit évezredes továbbélésének adja tanúbizonyságát Tertullianus, amikor a következőket írja: *Vajon fehér ólomfestékkel és biboros kenőccsel, sáfránnyal és azzal a terjedelmes fejékességgel támadtok-e föl, s ilyen kifestetten emelnek-e a felhőkbe szemközt Krisztussal az angyalok titeket?* (II. 7. 3.) Tertullianus itt Pál apostol számonkérő szavait tartja szem előtt: *Azt mondhatná azonban valaki: „Hogyan támadnak fel a halottak? Milyen testtel*

Egy nőgyűlölő

Melyik épeszű férfi tud ragaszkodni olyan nőhöz, aki kora reggel körmönfont mesterkedéssel cicomázza magát? Mivel valódi ábrázata csúf, mesterséges szépítőszerkkel enyhíti a természettől fogva rútat.

Mert ha valaki megpillantja kora reggel a nőket, amint éjjeli nyoszolyájukból fölkelnek, ocsmányabbnak véli őket az afféle állatoknál, melyeket még emlegetni is baljóslatú a reggeli órákban. Ezért aztán szigorúan elzárkóznak otthonukban, nehogy egyetlen férfi is meglássa őket. És vén banyák meg hasonszőrű szolgálók serege lebzselvén körülöttük, sokféle gyógyírral ápolgatják szerencsétlen ábrázatukat.

Mert nem mossák ki szemükből tiszta víz habjával az álom kábulatát, hogy tüstént valamely komoly foglalatosság után lássanak, hanem a sokfajta piperészer keverékével némi derüsebb színt varázsolnak kellem nélküli arcukra. S mint holmi pompás körmeneten, külön-külön mást-mást bíznak a szolgálók kezére: ezüst tálakat, korsókat meg tükröket, s akár a gyógyszerárusnál, seregnyi szelence, számtalan kacattal teli tégely, melyekben fogsúroló szerek, vagy szemöldökfestő kenceficék rejtőznek.

Idejük java részét azonban a hajfürtjeikkel való pepecselés emészti fel. Mert némelyek olyan szerekkel, melyek meg tudják vörösíteni a hajtincseket a déli verőfényben, a gyapjúfestéshez hasonlóan, aranysárga színnel festik át hajukat, lebecsülve annak természetes színét. Akik pedig beérik fekete sörényükkel, azok arra fecsérlik el férjük vagyonát, hogy hajuk szinte

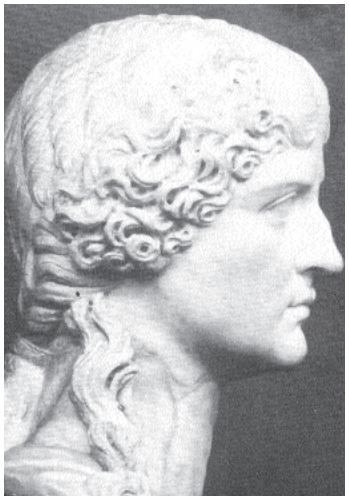
2. kép. Vesta papnő fátyol- és hajviselete (Róma, Museo Nazionale)

egész Arábia illatfellegét ontsa. S a tűz gyenge lángján áthevített vas szerszámok erővel göndörré fordítják hajfürtjeiket. És a nagy fáradtággal egészen a szemöldökükig lehúzott tincsek csak keskeny sávot hagynak szabadon homlokukból, míg hátul, a vállukon gőgösen hullámzanak hajgyűrűik.

És ezek után a tarkabarkára festett szandálok, melyek fűzői mélyen a lábikrájukba vágnak, s a lenge szövésű ruházat, mely csak ürügyül szolgál, nehogy pőrének látsszanak! S e ruházatban mindenük hamarabb felismerhető, mint arcuk, kivéve rútul lecsüngő keblüket, melyet folyton béklyóba szorítva viselnek. Minek is részleteznem a többi, még fényűzőbb hitványságot? Fülcimpáikon függő, több talantonnyi súlyú erüthraiai drágakövet, vagy csuklójukon és karjukon a kígyós karpereceket – bár lennének arany helyett valódi kígyók! Fejüket pedig koszorú övezi körös-körül, mely indiai drágakövekkel csillagos, nyakukról meg vagyont érő láncok csüngenek, és sarkuk hegyéig elborítja őket a hitvány arany, még bokájuk netán pőrén maradt részét is körülbéklyózva. Noha vasat érdemelnének bokájuk köré, bilincset a lábukra! És miután egész testüket a mesterkélt csín hamis szépségével bűvösen fölpiperézték, szemérmetlen orcájukat vörösre festik a rámázolt kenceficével, hogy halotthalvány, zsíros bőrük a bíbor pirosában égjen.

Lukianosz, *Szerelmeskedések* 38-41
Kárpáty Csilla fordítása

jönnek majd elő?" Balga! Amit vetsz, nem kel életre, ha előbb meg nem hal... Így van a halottak feltámadása is: romlandóságban vetik el, romolhatatlanságban támad fel. (1Kor 15.35–36; 42). A görögöknél, rómaiaknál vagy a germánoknál azonban még élt az a hiedelem, hogy aki öregen halt meg, öregen él a túlvilágon, a gyerek gyerekként. Így láthatta Odüsszeusz az Alvilágban a görög harcosokat összekaszabolva (*Odüsszeia* XI. 40–41.), de a germán mitológia Walhallájában is a fejükbe vágott fokossal sétálnak a harcosok. Tertullianus a halál utáni életre vonatkozó, a császárkorban továbbélő archaikus hiedelemeket kritizálva inti azokat a keresztény nőket, akik képtelenek kiszabadulni a divat rabságából.

3. kép. Idősebb Agrippina (Róma, Museo Capitolino)

Nem kevésbé érdekes a népi vallásosság szempontjából az a megjegyzés, amelyben az egyházatya a parókák és a műhajak hordása ellen tiltakozik: *tisztátalan, talán ártalmas és pokolra szánt fej levedlett szemétjét szent és keresztény fejre rakosgatjátok.* (II. 7. 2.) A természeti népeknél a mai napig él az az elképzelés, hogy a levágott haj, köröm – *pars pro toto* – kapcsolatban marad az emberrel.

A női kozmetika túlkapásait ostorozó férfiak véleményeinek részleteire még többször visszatérünk. Mentségükre és pártatlanságuk illusztrálására azonban idézzük fel Tertullianus szavait: *Nemünk [ti. a férfiak] is helyesli bizony a jó megjelenés különleges csalfa fogásait. A szakállat sima bőrig vágja, ritkítja, körülnyírogatja, a haját igazítja, sőt megfesti fürtjeit, ha dér esett már rájuk. ...Még szagos asszonyi kenőcsökkel is ápolja fejét.* (II. 7. 2.)

A RÓMAI SZÉPSÉGÁPOLÁS A KÉPZŐMŰVÉSZETI ÉS RÉGÉSZETI LELETEK ALAPJÁN

A férfiak által írott beszámolók mellett a római nők hajviseletének változásait figyelemmel kísérhetjük a régészeti leleteken is: érem-ábrázolásokon, szobrokon, sírköveken, az egyiptomi múmiaportrékon, csontfaragványokon. Segítségükkel változatos kép bontakozik ki előttünk. A fajjúmi koporsókra festett színes portrék élethűen megőrizték az elhunytak hajviseletét, fátylait, ékszereit. Az egyik fajjúmi festményen ábrázolt etióp szépség képét szemlélve már nem is tartjuk olyan meseszerűnek Radames tragikus, mindent feláldozó szerelmét Aida iránt. (lásd címlap)

4. kép. Iulia, Titus császár lánya (Róma, Museo Nazionale)

A korabeli ábrázolások alapján tudjuk, hogy a köztársaságkorban hátrasimították a hajat, és hátul egyszerű kontyban fogták össze; ha szükséges volt, hajtűkkel vagy hajhálóval rögzítették. Létezett egy ősi hajviselet, melyet a Vesta-szüzek hordtak, akik a hajukat magasan felcsavarták a fejük tetejére (*tutulus*) és szalaggal (*vittae*) kötötték körül. A haj rögzítéséhez használt szalagok kezdetben durva gyapjúból, majd finom len-

ből, később még finomabb selyemből készültek. (2. kép)

A császárkorban a nők hajviseletét oly mértékben meghatározta a központból, Rómából irányított divat, hogy a ránk maradt faragványokat – egyéb adatok hiányában – sokszor az ábrázolt asszonyok frizurája alapján lehet keltezni: egy töredékes sírkövön megmaradt hajviselet évtizedre pontosan meghatározza a kő kifaragásának időpontját.

5. kép. Plotina császárné, Traianus felesége (Róma, Museo Capitolino)

A „birodalmi" női divatot a császári udvar, a császárnők hajviselete irányította. Bár azt sejteni lehet, hogy ott sem követte mindenki szolgai módon a divatot. A fayumi múmiaportrékon ábrázolt asszonyok hosszú, sűrű hajukat középen kétfelé választották és a fejtetőn vagy a tarkón kontyba fogták össze, a homlokukba pedig rövid csigákat, frufrut fésültek.

Ovidius kedvesen figyelmezteti a hölgyeket arra, hogy a legfontosabb tanácsadója mindenkinek a saját tükre legyen, és az alapján válasszon magának az arcformájához legjobban illő frizurát. A hosszú arcú egyszerű sima hajat, rövid frufrut fésüljön. Az a lány, akinek kerek az arca, a füleit hagyja szabadon, akinek a konty áll jól, azt hordjon, akinek szép hullámos a haja, hagyja lazán a vállaira omlani. (*A szerelem művészete* III. 135–154.)

A ránk maradt emlékek azonban az egyéni adottságok felett győzedelmeskedő divat diktátumáról árulkodnak. Talán csak a fiatal lányok vonhatták ki magukat hatása alól, amint ezt *auctor*aink is sejtetni engedik. Középen elválasztott hajuk, amelyet kétoldalt vagy hátul fürtökbe fésültek, a görög szobrokon gyakran látható frizurát másolja. A férjezett és jómódú, magasabb társadalmi állású asszonyok igazodtak leginkább a császár környezetéből irányított divat szabályaihoz.

6. kép. Sabina császárné, Hadrianus felesége (Róma, Museo Capitolino)

Itt újra felidézzük a római költök, egyszerű polgárok, férjek dilemmáját: kinek akarnak megfelelni a nők, miért festik magukat, miért kenik ólomfestékkel vagy *creta*val vastagon fehérre arcukat, és pirosítják arcukat, ajkukat, festik kékre a halántékukat és szemhéjukat, húzzák ki korommal feketére a szempillájukat, szemöldöküket? Kinek akarnak a tetszeni, a férfiaknak vagy egymásnak?

Az arckikészítést, a sminket napjainkban gyakran értelmezik úgy, hogy a modern nő kitalálja, megcsinálja magát. A római császárkor hölgyeinek kozmetikája, hajviselete ezzel szemben leginkább a japán gésák szépségápolására hasonlíthatott. A női arc és haj kikészítése, a *make up* – műalkotás. Amint költőink hosszan panaszolják, ez rengeteg időt, munkát és legfőképp pénzt igényelt. A római dámáknak az utcán, vendégségben, ünnepi alkalmakon való megjelenése az adott kultúra része volt, egy társadalmi réteg igényeit fejezte ki. Nem túlzás azt mondani, hogy a jó megjelenésnek, mint egy műalkotásnak, propaganda-értéke volt. A császári udvarban megálmodott divat az egyéni döntéseknek egységes irányt szabott. Ez akár az egyén által megválasztható kifejezésformák egyértelmű

Ovidius a hajviseletről

Hajviselet van elég. Álljon ki-ki tükre elébe,
úgy válassza ki azt, mely neki megfelelő.
Hosszú arcú nő szebb egyszerüen, sima hajjal,
így fésülte haját Laodamia, simán.
Egy kis huncutkát fésüljön előre, szemébe
az kinek arca kerek, s hagyja fülét szabadon.
Szép a lazán hullámzó haj, mely vállra leomlik,
lantos Apollót így festi az egykori kép.
Másnak kedves a konty: így jár erdőre Diána,
felgyűrkőzve midőn űzi a fürge vadat.
Ez szebb úgy, ha lazán leng fénylő hajkoronája,
az meg fonja be jól, s kösse simára haját.
Ez fésülje haját cyllenei hárfa-szerűen,
Az hullámozzék, mint a folyóban a víz.
Könnyebb dúslombú tölgyfán számolni a makkot,
őzet az Alpokban, méhet tarka mezőn,
mint elmondani azt, hány hajviselet van a földön.
Minden nap más-más. Új napok – új divatok.
Van, kin a kócos haj szép: azt hiszi mind aki látja:
éppen most kelt fel, éjszaka mert mulatott.

Ó, hogy a természet hogy kedvez az asszonyi népnek!
Nincs szépséghiba, mit nem fed ezer lelemény!
Ime, a férfi kopasz lesz, megritkul haja szála,
és mint Boreas-rázta fa lombja, lehull.
Bezzeg a nő germán fűvel szinesíti haját, ha
őszül, s szebb lesz, mint volt az a haj valaha.
Sok nő büszkén jár aranyon vett hajkoronával.
Újat vesz pénzért, hogyha a régi kihullt.

Ovidius, *A szerelem művészete*
III. 135–154, 159–166
Bede Anna fordítása

A TERMÉSZETESSÉG DICSÉRETE

Mindezt nem azért mondom el, mintha valami teljesen durva és vadállathoz illő külső megjelenést ajánlanék nektek. És nem a szenny és nem a gondozatlanság előnyét kötöm a lelketekre, csupán a jogos testápolás módját és arányát. Nem kell átlépnünk a természetes és az elégséges testápolás megkívánt határain, ne tegyünk többet, mint ami tetszik az Úrnak. Az Isten ellen vétkeznek ugyanis a bőrüket festékkel maszatolók, az arcukat pirosítókkal szennyezők és a szemöldöküket korommal ívezők. Nos igen, nem tetszik nekik az Isten alkotása. Csak természetes, hogy magukat gáncsolják abban, s így megróják a mindenség alkotóját is. Az eszközöket ehhez az Istennel szembenálló művésztől csenik, ez pedig nem más, mint az ördög. Ugyan ki mutatná meg, hogy a test miképpen változtatható, ha nem ő, aki az ember lelkét is átgyúrta gonoszsággal? Kétségtelen ő mesterkedte elő az efféle szépítőszereket, hogy kezét valamiképpen bennünk emelje az Istenre. Ami születik: az Isten műve az. Amit pedig ehhez hozzámaszatolnak: már az ördög mesterkedése csupán. Micsoda gonoszság, ha valaki az Isten művét megfejeli ördögi találmányokkal!

Tertullianus, *Az asszonyi cicomáról*
II. 5. 1–3
Városi István fordítása

7. kép. Idősebb Faustina, Antoninus Pius felesége (Róma, Museo Capitolino)

8. kép. Ifjabb Faustina, Marcus Aurelius felesége. (Róma, Museo Capitolino)

9. kép. Iulia Domna, Septimius Severus felesége (Párizs, Louvre)

tagadását is jelenthette: minél bonyolultabb, minél extravagánsabb volt az udvarból kiinduló divat, annál nagyobb lojalitást követelt az emberektől az elvárásokhoz való alkalmazkodás.

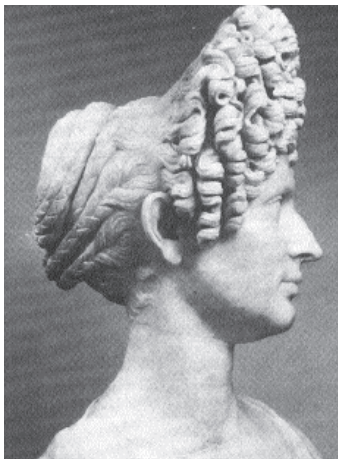
A divat bizonyos uralkodók alatt egyre túlfeszítettebbé vált, túlértékelődött, különc, sőt morbid vonásokat is felvett. A római mellszobrokon gyakran látjuk a 25–30 cm magasra feltornyozott hajemeleteket a homlok felett. Iuvenalis mondja: *annyi a dísz a fején, oly több emeletnyi toronnyá/ nő frizurája, hogy Andromachénak véled elölről.* (II. 6. 502–503.) *Feltűztök… hajfonadékokból és szövedékből való szörnyűségeket is, egyszer bőrsisak módján, mintha a fejetek tokja és tarkótok födője volna, máskor meg éppen hátul a nyakatokra, mint valami szónoki emelvényt* – szörnyülködik Tertullianus (*Az asszonyi cicomáról* II. 7. 1.).

A divat, a hajviselet az éppen uralmon levő dinasztia népszerűsítését szolgáló propagandának is tekinthető. A provinciákban a császárkultusz keretében elhelyezett, az uralkodót és családját ábrázoló szobrok hajviseletének utánzása polgári kötelesség, a romanizált világhoz való tartozás külsőségekben megnyilvánuló deklarálása. Tekintsük át nagyvonalakban a különböző császári családok nőtagjai által divatba hozott frizurákat!

A Iulius–Claudius-dinasztia hölgyei a történészek által Octavia-stílusnak elnevezett frizurát kedvelték. A fej közepén egy vagy két párhuzamos vonalban elválasztották a hajat, és hátul kontyba kötötték össze. A fülek mellett egy-egy fürt keretezte az arcot, a homlokra sok apró fürt simult. (3. kép)

Domitianus idején jön divatba a magas, pártaszerűen elrendezett, sok-sok csigába göndörített hajviselet. Legszebb emlékünk erről a frizuráról Titus császár lányának, a tragikus sorsú Iuliának a szobra. (4. kép) Ennek a frizurának az elkészítését gúnyolja Iuvenalis, ezt nevezi „burafejnek” Martialis, és erről mint a nők homlokán fürtökből emelt glóriáról emlékezik meg Statius. E hajtornyot alkalmanként diadémmel erősítették meg. Hogy mennyi volt benne a póthaj és mennyi az eredeti, nem tudjuk pontosan, és arra sincsenek adataink, vajon minden este lebontották-e és reggel újra készítették.

Plotina császárné új stílust alakít ki: haját egy diadémmal kettéválasztja, a homloka feletti részt hurkaszerűen felmagasítja, és a hosszú hajat hátul rollnikba csavarja. (5. kép)

10. kép. Késő Traianus-kori előkelő hölgy frizurája (Róma, Museo Capitolino)

Sabina császárné szakít az eddigi extravagáns frizurákkal. Haját középen elválasztja és simán kétoldalt lefésüli. (6. kép)

Az idősebb és az ifjabb Faustina hajviseletében ismét megjelenik a középen elválasztott, a fejtetőn vagy a tarkón összefogott konty. (7. és 8. kép)

A Septimius Severus-dinasztia császárnőinek viseletét Iulia Domna alakította ki. A keleti származású, a korlátlan katonai hatalomhoz visszatérő, zsarnoki uralkodóház nőtagjai emeletesen feltornyozott hatalmas hajkoronáik révén is tekintélyüket hangsúlyozzák. (9. kép)

Az uralkodóház által divatba hozott frizurákat a római matronák számos márvány mellszobra (10. kép) és a provinciák temetőinek sírsztélei (11. kép) őrizték meg. Ám épp ezeknek az emlékeknek az ünnepi jellege teszi kérdésessé azt, hogy e frizurákat a mindennapi életben is viselték. Amikor a múlt században megjelent a fényképezés, előbb az arisztokrácia, majd rohamos gyorsasággal a polgárság is szükségesnek érezte családja megörökítését, mégpedig legszebb ruháikban, a legdíszesebb hajviseletben, pártákban és kalapokban. Vajon a római szobrokon ábrázolt bonyolult frizurák nem csupán az utókor számára történő megörökítés aktusára készültek? Persze aki látott már igazán bonyolult női afrofrizurát, az a római szobrokon megfigyelhető hajviseletet is hordhatónak ítéli, csak éppen a modern európai fodrászattól eltérő hajgondozást kell feltételeznünk.

A római szépségápolás, testápolás legfontosabb kelléket gyűjtő szóval *unguentum*nak hívták. Ez volt az olajos alapanyagú illatszerek, festékek gyűjtőneve. Folyékony vagy szilárd állapotban árulták. A hajat a fésülés illetve a sütővassal történő begöndörítés előtt illatos kenetekkel fixálták. Az *unguentum*ok fontos alkatrésze volt a gyanta, amely egyben az illatok megtartására is szolgált. Ez a mai hajzseléknek felelt meg. Idősebb Plinius ismer olyan keneteket, amelyek megszüntetik a haj göndörségét, mások formázhatóvá teszik a hajat, sőt tud olyanokról, melyek segítik a hajnövekedését, táplálják a fejbőrt és megakadályozzák a hajhullást. (*Naturalis Historia* XXII. 62 és 72, XXIII. 148, XXVII. 163) A hajat tápláló anyagokra szükség is volt, hiszen a faszénen felforrósított hosszú sütővas, amivel begöndörítették a loknikat, kiszárította, töredezetté tette a hajszálakat.

A római nők a császárkorban rendszeresen festették a hajukat. A hajfestés célja, akárcsak ma, a fiatalok esetében eredetileg sötét színű fürtjeik vörösre színezése vagy kiszőkítése volt, az időseknél az ősz haj eltüntetése. Mint eljárás, az utóbbi kevésbé veszélyes, a világos szín eléréséhez azonban az eredeti sötét hajszínt különböző anyagokkal le kell maratni. A folyékony vagy szilárd állapotban kapható hajfestékek gyakran hajhullást, időleges vagy végleges kopaszságot, felmart fejbőrt eredményeztek. A római nők többségének sűrű fekete haja volt, mint a mai olaszoknak; persze köztük is akadt világosabb hajszínű, Nero például büszkén emlegette Poppea borostyánszínű haját. Ovidius írja, hogy a nők hajukat germán fűvel színesítik *(A szerelem művészete* III 163.). … *Némelyek olyan szerekkel, melyek meg tudják vörösíteni a hajtincseket… a gyapjúfestéshez hasonlóan, aranysárga színnel festik át hajukat, lebecsülve annak természetes színét* – mondja Lukianosz (*Szerelmeskedések* 40.). Tertullianus, mint láttuk, a hajukat sáfránnyal színező asszonyokat ismer, és az Úr szavaival inti őket: *Ki feketítheti meg közületek a fehér hajszálat, vagy ki fehérítheti meg a feketét?* (*Az asszonyi cicomáról* II. 6. 3.)

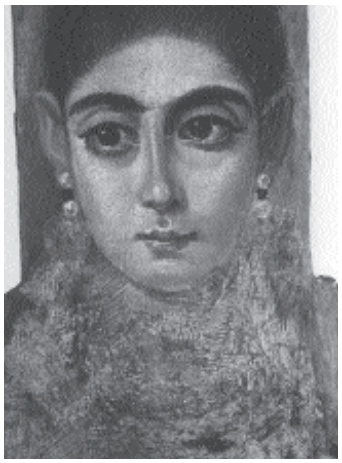
11. kép. Egy palmyrai hölgy ábrázolása síremléken (Pelizaeus Museum, Hildesheim)

A római nők leginkább a germán asszonyok szőke hajkoronáját igyekeztek utánozni. (Ez is örök női vágy – vajon hány fekete hajú olasz TV-sztárt látunk a képernyőn? A mai Itália minden bemondónője hosszú, egyenes, szőke hajú szépség! Ezen a téren semmi sem változott...) Tibullus zsenge dióhéjból készült festéket ajánlott az ősz haj eltüntetésére, de hozzáteszi, hogy ha csak néhány ősz hajszála van valakinek, egyszerűbb csipesszel kitépni (I. 8. 41–46.).

A hajfestés bonyolultsága vagy bizonyos elfedni kívánt jelenségek miatt divatosak voltak a különféle parókák. *Sok nő büszkén jár aranyon vett hajkoronájával, újat vesz pénzért, hogyha a régi kihullt* – tudósít Ovidius (*A szerelem művészete* III. 165-166). A parókák a germán rabszolganők levágott szőke hajából készültek.

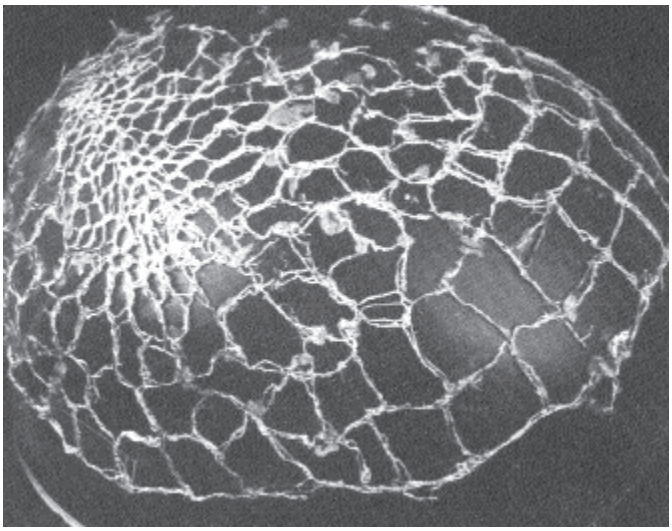
Petronius *Satyricon*jának egy másik részletéből tudjuk azt, amit egyes szobrok kidolgozása alapján is sejtettünk, hogy a rómaiak nemcsak parókát, de műszemöldököt is használtak: *…Gitont a hajótest alsó részébe vezette, s úrnőjének parókájával feldíszítette a fiúcska fejét. Sőt, egy piperés dobozból szemöldököket szedett elő, és nagy tudósan követve a szemöldökcsont hajlásvonalát, régi formáját teljesen visszaadta.* (*Satyricon* CX) A leírásokból tudjuk, hogy a mai ízléssel ellentétben a rómaiak a sötét és dús szemöldököt tartották szépnek.

A római nők haját gyakran gyöngyökkel díszített, vagy aranyszálból font hajháló fogta össze. Ilyen hajhálókat látunk pompeii festményeken, sőt több míves hajháló meg is

12. kép. Római hölgy, arca előtt fátyollal egy fajjúmi múmiaportrén

maradt: Aquileiából származó gyöngyökkel kirakott, aranyszálakkal készült hálókat láthatunk a római Nemzeti Múzeumban, (13. kép) sőt került elő *reticulum* Aquincum városából, Facsády Annamária ásatásáról. A korábban is említett színes fajjúmi múmiaportrékon a frizurákat arany illetve csont hajtűk tartják össze, vagy keleties stílusú, aranylevekből álló hajpántok díszítik. Az egyik gyönyörű női képmáson a mai mohamedán nők viseletét idéző, arc elé húzható arany fátyol látható. (12. kép)

13. kép. Arany hajháló (Róma, Museo Nazionale)

Források

Iuvenalis, *Szatírák,* fordította Muraközy Gyula.
Lukianosz, *Szerelmeskedések (Amores),* fordította Kárpáty Csilla.
Ovidius, *Átváltozások (Metamorphoses),* fordította Devecseri Gábor.
Ovidius, *A szerelem művészete (Ars amatoria),* fordította Bede Anna.
Petronius, *Satyricon*, fordította Horváth István Károly.
Propertius I. 2., fordította Kardos László.
Tibullus I. 8., fordította Kárpáty Csilla.
Tertullianus, *Az asszonyi cicomáról (De cultu feminarum),* fordította Városi István.

Irodalom

Balsdon, J. P. V. D., *Roman women*, New York, 1963.
Szabó Magda, *A római szépségápolás,* Doktori értekezés, M. Kir. Tisza István Tudományegyetem BTK, 1940.
Virgili, Paola, *Acconiciature e maquilla*ge, Roma, 1989.